

mestall

any XV
núm. 33
juny 2013

mestall: 1. mescla de diferents espècies de cereals; 2. conjunt homogeni de coses diverses

Butlletí de l'Associació d'Història Rural

TRES ESPAIS DE SALUT EN ELS PIRINEUS DES DE LA PERSPECTIVA DEL PLURALISME MÈDIC (SEGLES XVIII-XX)

SUMARI

Portada

Tres espais de salut en els Pirineus des de la perspectiva del pluralisme mèdic (segles XVIII-XX)

Estudis

**Jordi Basadre i
Jaume Vicens Vives**

L'Associació (I)

**Recerca 2013 i XVIII
Trobada de Centres
d'Estudis Locals i
Comarcals de les Terres
de Girona a Ripoll**

**Assemblea General de
l'AHR a l'Arxiu
Comarcal del Baix
Empordà**

Propostes

**Exercici a secundària:
Comentari sobre mi
àrbol genealògic**

Patrimoni

**Al voltant de la Vall del
riu Corb**

**La vitalitat de les
institucions
d'etnografia rural**

Libres

**Arnald Plujà i Sònia
Masmartí
Els dominis de Sant
Pere de Rodes al Cap
de Creus. Segons un
capbreu de la Celleria
(1420-1429)**

L'Associació (II)

**En record de la Montse
Hosta**

Agenda

En la història social de la medicina en els darrers anys el concepte del pluralisme mèdic ha penetrat amb força entre els historiadors. A què ens referim quan parlem de pluralisme mèdic? En primer lloc, cal dir que és un terme que defuig entendre la història de la medicina com una història restringida a medicina practicada pels metges titulats, ja que inclou la medicina «alternativa» i la medicina, més o menys «popular». *De facto* es tracta d'un concepte doblement útil tant per entendre la complexitat de la medicina en el passat com en el present. La coexistència de medicines va ser una realitat en el món rural europeu de l'Antic Règim. I la consolidació dels Estats liberals, fem-ho avinent, no va pas implicar la seva desaparició, malgrat la creixent professionalització i medicalització que ha experimentat la societat contemporània al llarg dels segles XIX i XX.

El pluralisme mèdic

Alfons Zarzoso, el conservador del Museu d'Història de la Medicina de Catalunya, en el seu

article «El pluralismo médico a través de la correspondencia privada en la Cataluña del siglo XVIII», publicat a la revista *Dynamis* (núm. 21, 2001, pàgs. 409-433), va fer una bona síntesi d'aquest concepte i de totes les seves implicacions. Zarzoso reivindica, també, l'ús de l'expressió *medical world*, el món mèdic, en el sentit que l'han utilitzada Laurence Brockliss i Collin Jones en relació a la França dels segles moderns. Ho fa en aquests termes: «un concepte de món mèdic que inclou tot aquell conjunt de persones relacionades amb les pràctiques mèdiques, ja estiguessin facultades o no facultades, regulades o no regulades, homes i dones i, per descomptat, incloent la perspectiva dels malalts. Crec que el concepte de món mèdic integra una perspectiva més comprensiva, ja que permet apreciar tant la dimensió sociocultural com l'econòmica en les relacions mantingudes pel conjunt de persones involucrades davant l'enfermetat». Òbviament dins del concepte pluralisme mèdic també es contempla la dimensió religiosa en relació amb la salut, de manera que les tres esferes (la mèdica, la popular i la religiosa) es poden interrelacionar de manera que permeten a

Detall de la farmàcia de Llivia.
Fotografia: Enric Saguer.

l'historiador, segons Zarzoso, «analitzar l'existència d'una apropiació, adaptació i reelaboració multidireccional de les teories mèdiques, dels remeis terapèutics, de les formes de curació rituals i simbòliques». Un cop aclarit el concepte, ens cal assenyalar que el món rural europeu dels segles XVII i XVIII no era ni de lluny un «desert mèdic», tal com ha assenyalat Mary Lindemann en el seu llibre *Medicina y sociedad en la Europa moderna, 1500-1800* (Madrid, Siglo XXI, 2001; 1a ed. anglesa: 1999). En efecte, si bé era a les ciutats on es concentraven les grans institucions mèdiques (facultats, escoles de cirurgia, hospitals), eren moltes les viles i pobles que disposaven de metge, farmacèutics, manescals, cirurgians-barbers o llevadores. Va ser amb l'objectiu d'aprofundir sobre el concepte de pluralisme mèdic que la Càtedra Martí Casals de Medicina i Salut en l'Àmbit Rural de la Universitat de Girona, en col·laboració amb l'Associació d'Història Rural, va organitzar el passat mes de maig una sortida d'estudi a tres espais de salut de les comarques pirinenques: el Museu de les Trementinaires de Tuixent i els Banys de

Sant Vicenç, a l'Alt Urgell, i la farmàcia històrica de Llivia, a la Cerdanya. Sens dubte, va ser una oportunitat per comprovar sobre el terreny que la història de la salut en el món rural (com la història rural, en general) no està només en els arxius, sinó també en no poques restes patrimonials, materials i immaterials, tal com manifestava amb passió i convenciment Marc Bloch en els seus treballs seminals dels anys trenta del segle passat. Vegem-ho.

El Museu de les Trementinaires

Es tracta d'un petit museu, auster i modest, però amb un discurs museogràfic coherent i potent; sens dubte, perquè el museu s'ha beneficiat d'una investigació monogràfica realitzada prèviament per l'antropòleg de la Universitat de Barcelona Joan Frigolé que va donar lloc al llibre *Dones que anaven pel món: estudi etnogràfic de les trementinaires de Vall de Vansa i de Tuixent (Alt Urgell)* (Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 2005). En definitiva, un museu que evidencia que, si hom vol divulgar el coneixement històric o antropològic amb garanties de qualitat o si hom vol «patrimonialitzar» (una paraula de moda de la qual es fa ús i abús), a través d'exposicions i museus, un determinat aspecte de la vida del passat, és necessària, prèviament, la investigació bàsica, pura i dura. Malauradament (ara no és el lloc d'explicar-ne els motius), no sempre això passa, i és quan ens trobem davant de museus i exposicions curulls de llocs comuns i de discursos històricament insubstancials. No és el cas que ens ocupa. En el Museu de les Trementinaires s'explica la història de les dones que, procedents de Tuixent i de la Vall de la Vansa, es dedicaven a la venda ambulat d'herbes remeieres, trementina i bolets secs, entre d'altres productes, per a la gent i el bestiar. El museu defuig els discursos atemporals i ahistòrics, de manera que es recrea la vida de tres o quatre generacions de dones que, procedents de les famílies amb menys recursos, es dedicaren a aquesta activitat des de finals del segle XIX fins als anys setanta del segle passat. Sens dubte, l'inici de l'activitat té a veure amb la necessitat de practicar la pluriactivitat com a estratègia de subsistència dins una societat d'economia agrària de muntanya. En definitiva, les trementinaires practicaven anualment les migracions temporeres durant els mesos d'hivern com ho feien molts altres pobladors pirinencs, ja fossin els que anaven a construir parets de pedra seca, a fer la verema, a treballar als escorxadors i cansaladeries urbanes, entre moltes d'altres ocupacions. Tal com

Façana del Museu de les Trementinaires.
Fotografia: Enric Saguer.

diu Joan Frigolé, les trementinaires disposaven de no pas pocs coneixements. En primer lloc, disposaven dels coneixements referits a la identificació, localització, època i forma de recol·lecció de les plantes o d'algunes de les seves parts; i, en segon lloc, de com fer l'assecat, el tall i la col·locació de les herbes en les coixineres i les resines en envasos de llauna.

Les principals plantes que comercialitzaven eren l'hisop (*Hyssopus officinalis*), orella d'ós (*Ramonda myconi*), corona de rei (*Saxifraga longifolia*), corner (*Amelnachier ovalis*), te de roca (*Jasonia glutinosa*) i salsufragi (*Silene saxifraga*), entre moltes d'altres. Les rutes que feien aquestes dones ambulants eren molt considerables, de tal manera que podien arribar a Barcelona i altres poblacions marítimes. Sovint tenien una clientela fidelitzada any rere any: «aconseguir la confiança de la clientela era bàsic per la continuïtat de l'activitat, però a vegades es trencava degut a què els remeis resultaven inadequats o ineficients. Llavors podien acusar-les d'engany o mala fe», afirma Joan Frigolé en el seu estudi. Pel que fa al producte que els donava nom, la trementina, era tanta la demanda, que no en feien prou de portar la resina de Tuixent, de manera que hi ha constància que a partir dels anys vint del segle passat la compraven en les drogueries que trobaven pel camí, així com la pega negra i aiguarràs, que eren els components bàsics amb els quals elaboraven l'ungüent de trementina, especialment indicat per fer pegats. Sens dubte, els clients de les trementinaires practicaven el pluralisme mèdic: sabien, per empirisme, quan era suficient emprar els remeis oferts per les trementinaires i quan calia anar al metge, a la farmàcia o al veterinari.

Els Banys de Sant Vicenç

Es tracta d'un dels balnearis pirinencs d'aigües termals amb més personalitat, situat al peu de l'antic Camí Ral entre la Seu d'Urgell i Puigcerdà, a tocar el riu Segre. En l'actualitat, la família propietària, de cognom Pal, són descendents de la mateixa família que el va fundar; es tractava d'una família propietària d'un gran mas (visible des del Balneari) que, a finals del segle XVIII, van adquirir als canonges de La Seu d'Urgell el dret de les aigües termals que brollaven vora el camí ral. L'objectiu era fer-ne un hostel de traginers amb banys. L'actual Balneari està ubicat en aquest antic hostel de traginers rehabilitat. En el darrer quart del segle XIX, en plena època daurada dels balnearis, es va construir un luxós balneari al costat d'aquest antic hostel.

Molt malmès a conseqüència de la Guerra Civil, actualment està en estat ruïnós. La principal clientela d'aquest balneari, en coherència amb la resta de balnearis, es nodria de la burgesia urbana, ja fossin propietaris que vivien de rendes, industrials, comerciants, financers o professionals liberals. Amb tot, els pagesos (grans i petits) dels rodals també anaven a prendre els banys d'aigües termals i sulfuroses, segons molts testimonis orals. Els Banys de Sant Vicenç, com tots els balnearis d'Espanya d'ençà la disposició reial de Ferran VII de 1817, disposaven d'un metge director de banys.

El fulletó *Balneario San Vicente. Aguas sulfurosas y termales*, editat el 1936, ens informa de les múltiples i variades aplicacions terapèutiques de les seves aigües: «Dado el efecto decididamente excitante y tónico de estas aguas, tienen una acción manifiesta, específica en todos los procesos patológicos de origen asténico. De ahí sus indicaciones especialísimas en el Herpetismo, escrofulismo, linfatismo, en todas las manifestaciones cutáneo-mucosas, herpétides, escrofulídes, úlceras, adenopatía, etc. y en todas las enfermedades de la piel...».

Aquest mateix fulletó evidencia que, en els anys trenta, el fet d'anar al balneari ja era força inseparable del fenomen social de l'estiueig, del turisme o de l'excursionisme dels sectors benestants. En aquest sentit podem llegir com a reclam publicitari d'aquest balneari de l'Alt Urgell: «el terreno es fértil, arenoso y muy permeable con praderas y viñedos poblados de caza, el río Segre en el fondo con pescado abundante, la vista de las escarpadas montañas del Cadí (3.000 metros) uno de los ramales más hermosos y gigantescos de los Pirineos, con sus cabras montesas y jabalías, le hacen higiénico y agradable al veraneante excursionista y a los aficionados a la caza y a la pesca».

Com tots els balnearis, els Banys de Sant Vicenç van entrar en decadència a partir dels anys seixanta a conseqüència dels canvis d'hàbits socials en qüestions relacionades amb la salut. Sens dubte, la revolució experimentada en el camp de la farmacologia hi va contribuir, en la mesura que la indústria farmacèutica va assegurar tota una sèrie de medicaments que, a part d'eficaços, feien molt més fàcils i molt menys costosos els tractaments. Fins a quin punt la reanimació actual del món dels balnearis té a veure amb el pluralisme mèdic actual?

La farmàcia històrica de Llivia

És un magnífic exemple de com la societat rural dels segles XVII i XVIII no era un desert mèdic. La farmàcia històrica de Llivia (la que està musealitzada), lluny de ser una farmàcia d'origen medieval, com a vegades es diu, té els seus orígens en època moderna. Documentada ja a finals del segle XVI, la família Esteva la regentà des de 1725 fins als anys vint del segle passat, i així esdevingué un dels millors exemples de nissagues farmacèutiques existents a Catalunya. Aquesta continuïtat familiar va afavorir i explica la conservació de la col·lecció de pots, mobiliari barroc, morters, biblioteca i documentació, entre molts d'altres objectes. Recentment l'historiador Charles Tamarelle, a la *Revue d'Histoire de la Pharmacie* (LVIII, núm. 368, 2010, pàgs. 431-446), ha publicat un interessant article sobre «La Pharmacopée de la Farmacia Esteva de Llivia au XVIIIe siècle et son utilisation». A través d'aquest article, s'estudia i analitza amb profunditat el *manual* que va escriure Jaume Esteva (el primer apotecari de la nissaga) durant els anys 1725-1732. En aquest document s'anotaren totes les prescripcions fetes pels metges als clients de la Farmàcia Esteva, tot indicant la data, la fórmula, la posologia, el nom del beneficiari i el preu. En total foren 3.379 les fórmules anotades; una quantitat gens menyspreable. A l'hora d'estudiar-ne la farmacopea, l'autor de l'article ha complementat les dades procedents del manual estudiat amb les inscripcions que es realitzaren en els recipients de la farmàcia durant els anys 1774-1785. Dels 185 medicaments simples registrats, el 77% eren d'origen vegetal, el 15% d'origen mineral i el 8% d'origen animal. Sens dubte, la gran riquesa botànica de la Cerdanya (confirmada per les recents recerques d'etnobotànica) explica que, al

seu torn, el 74% dels medicaments d'origen vegetal fossin de procedència local. Una altra dada de gran interès que emana del manual és la procedència geogràfica de la clientela de la farmàcia Esteva en el segon quart del segle XVIII. Si bé un terç dels clients són habitants de Llivia, el 56% de la clientela procedeix de pobles francesos. La frontera no és determinant. Aquestes dades posen de manifest que, per tal d'entendre l'existència d'una farmàcia en un poble, la farmàcia no es pot considerar només en funció dels seus habitants, sinó de la seva àrea geogràfica d'influència. Les apotecaries en el passat podien contribuir a reforçar la capitalitat de determinades viles sobre una determinada àrea geogràfica.

A tall de cloenda

Hem vist de manera molt sumària tres espais pirinencs de salut que ens remeten a pràctiques sanitàries que varen ser, en bona part, coetànies en el temps. Les trementinaires de Tuixent coneixien empíricament les virtuts terapèutiques de determinades plantes i substàncies resinoses. Els farmacèutics de Llivia les coneixien des d'un punt de vista científic; no endebades disposaven d'una bona biblioteca professional. I en els Banys de Sant Vicenç els pacients gaudien d'una aigua termal i sulfurosa de provades virtuts terapèutiques sota la prescripció del metge director de banys. Els clients d'uns i altres, ben segur, en la seva vida quotidiana, practicaren, de manera selectiva i adaptada a les seves circumstàncies, el pluralisme mèdic que, anys després, seria teoritzat pels historiadors de la medicina.

Joaquim M. Puigvert i Solà ■

Director de la Càtedra Martí Casals de Medicina i Salut en l'Àmbit Rural-UdG

Fotografia: Joan Trayter.

Jordi Basadre i Jaume Vicens Vives

*Presentació del llibre Movimientos indígenas y territorialidad en America Latina / Marco Aparicio, Asier Martínez y Núria Sala (eds.)
Girona: Documenta Universitaria, 2011 [Papers de l'IRH; 1]*

El text fou escrit en castellà i traduït en ser llegit en l'acte de presentació. He mantingut el castellà per donar protagonisme a la veu de Jorge Basadre.

¿Como enlaza un libro sobre el mundo indígena, los proyectos liberales e indigenistas que incidieron en su conformación, o los recientes movimientos indios que han puesto en jaque al estado-nación hegemónico y las subsecuentes reformas constitucionales abiertas en buena parte de los países latinoamericanos para reconocer la realidad de su composición multiétnica y su diversidad cultural, con el acto de reconocimiento de la obra de Jaume Vicens Vives? Déjenme introducir una breve digresión historiográfica, la de en qué medida la historiografía de Vicens Vives ha influido en América, y lo voy a hacer desde el caso peruano, que aunque lejano, verán hasta que punto nos es cercano.

El historiador peruano Jorge Basadre (1903-1980) es autor de la monumental y obra de referencia *Historia de la República del Perú*. En sus años de formación, entró en contacto con Vicens Vives en la Barcelona de 1934 cuando asistió a las clases de Historia Moderna en la Universidad Autónoma de Barcelona. Ha dejado constancia de cómo Vicens «infundía un espíritu totalmente nuevo», puesto que en ellas

«Vicens Vives buscaba un panorama general de la evolución de la Humanidad de los siglos XV al XX. Trataba, esfuerzo nada fácil, de sintetizar la marcha de la historia desde el Renacimiento hasta los sucesos contemporáneos con el objetivo de hacer resaltar la arquitectura del periodo, las grandes líneas de la evolución que enmarcan y explican la totalidad de los acontecimientos históricos».¹

El contenido de la asignatura impartida en los cursos 1933-34 y 1934-35 saldría editada en la *Historia general moder-*

na: del Renacimiento a la crisis del siglo XX (1942), de la que J. Basadre ha dejado en sus memorias la siguiente valoración:

«Fue un ensayo de historia general en cuanto centrado en la historia política, se extendió a la historia socioeconómica, cultural y religiosa. No puede adjudicársle a éste el rango correspondiente al mejor trabajo de Vicens Vives. Aquí me interesa únicamente dejar constancia de mi profunda admiración por él».²

Pedagogo al fin y al cabo, Basadre insistiría en 1980, en sus conversaciones con Pablo Macera, sobre su larga admiración por Vicens Vives y de la influencia que éste ejerció en su obra:

«A los jóvenes anhelo decirles esto: no todos los grandes historiadores del siglo XX en el mundo han sido o son marxistas (o) que hayan podido estar influidos de un modo o de otro, algunos de ellos, por esta doctrina. Aquí podría hacer una enumeración de nombres. Sólo mencionaré uno, el historiador más grande de habla hispana en nuestro tiempo: el catalán J. Vicens Vives».³

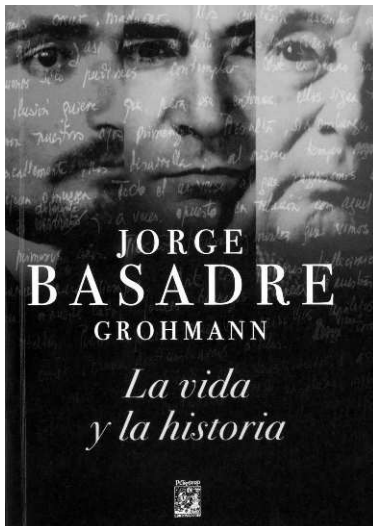
Quizás sea oportuno apuntar que cuando Vicens abordó la dirección de la *Historia Social y Económica de España y América*, confió la *España prehistórica* a Lluís Pericot, la *América precolombina* a M. Ballesteros Gaibrois y las *Indias durante los siglos XVI y XVII* a Guillermo Céspedes del Castillo, historiador al que también encargó la sección hispanoamericana del *Índice Histórico Español*, revista que junto con *Estudios de Historia Moderna* (1951-59) fueron los instrumentos de difusión de la investigación que Vicens Vives, que canalizó desde el *Centre d'Estudis Històrics Internacionals* (1949).⁴

El padre de Ballesteros, Antonio Ballesteros Beretta, dirigió la *Historia de América y de los pueblos americanos*, editada por Salvat entre 1936-56, en 26 tomos. Participaron en ella también Lluís

Movimientos indígenas y territorialidad en América latina

Marco Aparicio Wilhelmi
Asier Martínez de Bringas
Núria Sala i Vila (eds.)

Pericot i García (v.1. *América indígena. El hombre*, 1936), José Mª Ots Capdequí (v.14. *Instituciones*, 1959), y Jorge Basadre (v.25. *Chile, Perú y Bolivia independientes*, 1948). Basadre había colaborado, con Ots Capdequí en la Sevilla de la II República. Una relación en la que fue determinante el papel de Claudio Sánchez Albornoz y a través de la cual entró en contacto con la escuela liberal de la historia del derecho indiano.

Un Basadre equidistante en el Perú del hispanismo y de las posiciones conservadoras del temprano franquismo, mantuvo su lealtad con quienes había colaborado en la España republicana y que hubieron de exiliarse. Y en los años de la Transición, atento al devenir español, dejaría escritas sus esperanzas,

«Anhelamos lo mejor para esta nueva España sin olvidar los obstáculos que existen en su camino. Ilya Ehreburg vio, al fin y al cabo en “veinte millones de Quijotes andrajosos y un montón de vacas estériles” un “gran país que supo conservar el ardor juvenil a pesar de todos los esfuerzos que hicieron para apagarlo”».⁵

Reconocía su admiración por la «enorme riqueza de valores humanos que hay en el fondo de la gente más humilde y común de ese viejo y siempre nuevo país», lo que había descubierto en su pobreza de los años 30 y en innumerables viajes en ferrocarril, en tercera clase,

«Muy rica y antigua es la tradición de la democracia en el país que inventó la palabra “liberalismo”; y muy adentrada existe en su gente la idea del igualitarismo esencial entre los hombres y la importancia inherente a cada persona».⁶

Tras la Guerra civil, la mayoría de los historiadores españoles con quienes se relacionó marcharon al exilio, sólo permanecieron en España Antonio Ballesteros Beretta y J. Vicens Vives con trayectorias muy disímiles desde una perspectiva vital e historiográfica. J. Vicens Vives iniciaría, desde dentro, un largo camino que le llevaría proponer nuevos derroteros en la ciencia aproximativa que es la historia, en palabras del propio J. Basadre. Ciencia aproximativa, frente a las ciencias puras, en la cual la ética personal y política marchan de la mano de quienes se comprometen con ella.

En años posteriores, J. Vicens Vives y J. Basadre entraron en contacto con la escuela de los *Annales* desde caminos paralelos. En el caso de Basadre, la

influencia se inició como consecuencia de su integración en la Comisión de Historia de la UNESCO (1951-1956), un factor que en opinión de David Sobrevilla, le supondría superar el que denomina período intermedio en su producción intelectual (1931-51) determinado por sus estudios en Alemania, España y su regreso al Perú, para entrar al período de madurez intelectual (1951-1980).⁷

La trayectoria vital y académica de Vicens Vives durante el franquismo y su cierto aislamiento intelectual queda bien retratada en su correspondencia con el filósofo J. Ferrater Mora, exiliado en Chile, cuando le confesaba el desconocimiento de su obra hasta 1954 en una frase de gran fuerza expresiva:

«La muralla de l'ambient m'ha fet estar desconexador de la vostra obra fins no fa gaire temps».⁸

En cierta forma somos herederos y seguimos dominados por esa muralla del ambiente que ha limitado nuestra relación con historiografías de sociedades, que sin embargo han estado muy atentas a nuestra realidad intelectual. La admiración de J. Basadre por la historiografía renovadora catalana no ha sido respondida en igual medida. En las bibliotecas de las universidades catalanas sólo hay tres títulos suyos, *Perú: problema y posibilidad* en la edición de la Biblioteca Ayacucho, disponible en las universidades de Girona y Lleida –seguramente adquiridas con toda la colección–, *Historia del derecho indiano* con dos ejemplares de las ediciones de 1984 y 1986 respectivamente en la Universidad de Barcelona, y *Chile, Perú y Bolivia independientes*, editada en 1948, correspondiente al tomo 25 de la *Historia de América y de los pueblos americanos*, dirigida por Antonio Ballesteros y Beretta y editada en Barcelona por Salvat. Sin ningún orgullo debo confesar que dispongo de más textos de J. Basadre en mi biblioteca, que los disponibles en el conjunto de las bibliotecas catalanas.

En estos años recientes, Basadre ha sido una lectura obligada para muchos historiadores que intentaban repensar el Perú asolado por la crisis de la deuda, una galopante corrupción, la violencia política y la crisis política, seguida posteriormente por políticas radicalmente neoliberales, poco inclusivas y que mantienen elevados componentes de exclusión social y étnica. Cuando nuevos actores y agendas políticas emergían con fuerza e insistencia, Basadre con su *Historia de la República* se convirtió en un norte al que asirse para desde la Historia contribuir a vertebrar un proyecto de estado inclusivo y respetuoso con la diversidad cultural y social.

Y en buena medida el libro que presentamos responde a su apuesta y propuesta. Surge de la tradición historiográfica que renovó Vicens Vives, y se adentra en la propuesta de Basadre de aunar esfuerzos multidisciplinarios, sobre todo los de la historia, historia del derecho, la antropología cultural y los estudios políticos, presentes en la obra de autores que surgen y debaten en el entorno de Girona o de su Universidad.

Núria Sala i Vila ■

Notes

¹ Basadre, Jorge (1981), *La vida y la historia*. Lima, Talleres Industrial, 2a. ed., pàgs. 635-6.

² *Ibidem*.

³ Macera, Pablo (1979), *Conversaciones con Basadre*, Lima, Mosca Azul, 2a. ed., pàgs. 56.

⁴ Muñoz, Josep (1997), *Jaume Vicens i Vives. Una biografia intel·lectual*, Barcelona, Edicions 62, pàg. 206-9. Este centro se convirtió en un espacio intelectual y de interlocución con diversos historiadores extranjeros, como Pierre Vilar, John H. Elliott, Philippe Wolf, Alberto Boscolo, Mario del Treppo, Claude Carrère, Gabriel Jackson, Joan Connelly Ullman y Stanley Payne.

⁵ Basadre, 1981, 640.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Sobrevilla, David (1992), «Prologo», Basadre, Jorge: *Perú. Problema y Posibilidad y otros ensayos*, Biblioteca Ayacucho, Caracas, pàgs. XXVI-XXVII.

⁸ Carta de J.Vicens Vives a J.Ferrater i Mora, Barcelona, 19.3.1954, dins: Clara, J. *et alii* (1994), *Epistolari de Jaume Vicens*, Girona, Cercle d'estudis històrics i socials [Quaderns del Cercle ; 10], pàg. 72.

l'Associació ■

Recercat 2013 i XVIII Trobada de Centres d'Estudis Locals i Comarcals de les Terres de Girona a Ripoll

27 i 28 d'abril de 2013

Enguany s'ha fet coincidir a Ripoll la 9a Jornada de Cultura i Recerca Local dels Territoris de Parla Catalana, organitzada per l'Institut Ramon Muntaner, amb la XVIII Trobada de Centres d'Estudis Locals i Comarcals de les Terres de Girona, que organitza el Patronat Francesc Eiximenis de la Diputació de Girona, dues activitats complementàries però amb característiques pròpies. Certament, la històrica i tradicional trobada gironina va quedar totalment desdibuixada dins del com sempre magnífic programa d'activitats del Recercat, per la qual cosa esperem recuperar la nostra singularitat en properes edicions.

El divendres 26 d'abril, a manera de pròleg, i en el marc de l'Any Espriu, Agustí Pons va pronunciar una conferència. El dia fort, el dissabte 27, després de la

inauguració de la fira a la plaça de l'Ajuntament amb els habituals parlaments de rigor, va tenir lloc la primera activitat a la sala Abat Senjust de l'Ajuntament de Ripoll: una taula en què s'havia de posar en valor la farga com element clau en la industrialització del Ripollès i el Vallespir, i en la qual la inesperada absència del representant nord-català va deixar sol Jordi Mascarella. Tanmateix, va resultar una interessantíssima xerrada que va compilar en poca estona una visió àmplia, contextualitzada i documentada sobre què va representar aquesta indústria a la comarca, i en la qual el més suggerent va ser descobrir una vegada més com els grans canvis i transformacions econòmiques no són conseqüència directa de cap teoria econòmica, sinó el resultat de les estratègies matrimoniales,

El ripollès Florenci Crivillé en el moment d'agrair el guardó entregat per la seva trajectòria personal.

Fotografia: Francesc Aromir.

■ l'Associació

que durant generacions han estat al darrere del fer de les famílies, com en aquest cas la introducció de les trompes originàries del nord-oest d'Itàlia. Acte seguit, va tenir lloc una taula rodona on representants del Centre d'Estudis Vilassarencs, la Societat Andorrana de Ciències, el Centre d'Estudis de les Garrigues i el Centre de Lectura de Reus van presentar models, objectius, estratègies i resultats de les actuacions dels seus centres respectius, posant de manifest l'existència de múltiples realitats arreu del país. Tot seguit va tenir lloc al Teatre Comtal l'acte central de la jornada amb el lliurament dels Premis Recercat 2013, que enguany van premiar la persona de Florenci Crivillé, conservador del Museu Etnològic de Ripoll i investigador de llarga trajectòria vinculat al Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès, i la tasca com a entitat del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, que enguany celebra el seu 70è aniversari. Florenci Crivillé i Joan Anton Abellan, president del centre guardonat, van adreçar als assistents unes paraules d'agraïment, que van veure's reblades per les del president de la Coordinadora de Centres d'Estudis dels Territoris de Parla Catalana (CCEPC), Josep Santesmases, que va pronunciar un elaborat i profund discurs farcit de referències ètiques i filosòfiques, crític però encoratjador i esperançador alhora, deixant ben clar que només des dels valors humanístics podem entendre el que ens està passant i encarar el futur: la cultura com a instrument transformador enfront dels valors efímers i autodestructius que malauradament la nostra societat ha estat promovent durant els darrers anys. El sonor aplaudiment que van rebre aquestes paraules i el reconeixement a la nostra actuació com a centres d'estudis van fer d'aquesta ocasió la major manifestació d'orgull com a col·lectiu.

Al tradicional dinar de germanor que es va celebrar a l'hotel la Solana del Ter, on ens vam traslladar amb un servei d'autobús ofert gentilmente per l'Ajuntament, va seguir una interessant visita per alguns dels espais del monestir que habitualment no són visitables: la cripta de la nau central i els espais arqueològics de darrere el creuer, sota el guiatge d'Antoni Llagostera, Concepció Peig i Jordi Mascarella. En acabat, novament a la Sala Abat Senjust, Llagostera i Peig van presentar les descobertes realitzades en els darrers anys a través de les novetats bibliogràfiques. Va sobtar descobrir que malgrat diverses intervencions encara no s'ha aprovat un pla director del monument

que permeti regular i encarar les actuacions futures. En el debat final, Carles Riba, com a vicepresident primer de la Coordinadora de Centres (CCEPC), va plantejar la possibilitat que se'ls fes arribar un document que permetés avaluar el cost d'un pla d'aquestes característiques, per poder fer front comú davant diverses institucions per tal d'intentar desencallar la qüestió. Confiam en el compromís de les diverses instàncies implicades, més encara si s'aspira a la declaració de la portada romànica com a patrimoni de la humanitat per part de la UNESCO.

L'endemà al Museu Etnogràfic de Ripoll va tenir lloc una altra taula sobre museus i col·leccions rurals amb intervencions de representants del Museu de la Vida Rural de l'Espluga de Francolí, de l'Ecomuseu del Blat i del col·lectiu nord-català Terra dels Avis, a la qual va seguir una visita guiada al museu amfitrió. Al llarg dels dos dies es van poder visitar diverses exposicions i conèixer el bressol de Catalunya. La intensa pluja i la baixa temperatura van fer desistir els ripollesos i visitants d'apropar-se a la carpa de la fira —que enguany, després de l'experiència de Tarragona, havia pogut recuperar feliçment la centralitat urbana—, en el que sempre significa una bona oportunitat de difusió de les nostres activitats.

Cal agrair a l'organització un any més el seu esforç i dedicació per fer de la jornada un punt d'intercanvi, reflexió i companyonia.

David Moré Aguirre ■

El propassat dissabte 2 de març es va celebrar l'Assemblea General Ordinària de l'Associació d'Història Rural. Enguany la trobada es va portar a terme a l'Arxiu Comarcal del Baix Empordà (ACBE). La idea de traslladar aquest acte fora de la ciutat de Girona –fins ara sempre s'havia fet a l'Arxiu Històric de Girona– respon a la voluntat de donar una major presència territorial a la nostra entitat. L'amfitriona de la trobada fou la Teresa Solé, arxivera en cap de l'ACBE, qui amablement es prestà a fer una visita a les recentment inaugurades instal·lacions que dirigeix, emplaçades al carrer del Teatre Vell de la Bisbal.

El nou Arxiu Comarcal del Baix Empordà, dissenyat per l'arquitecte Jordi Casadevall, ha permès superar les estreïtors de l'antiga seu, situada a l'emblemàtic, però poc funcional, edifici del castell de la Bisbal. Les instal·lacions, des de l'exterior, es caracteritzen per unes línies geomètriques i pels elements ceràmics que recorden els colors tradicionals de la ceràmica bisbalenca. Pel que fa a l'interior, aquest enorme cub de 1.547 metres quadrats, dividit en dues plantes, s'estructura en dues àrees: la pública i la privada. La part pública, perfectament visible a través de les vidrieres de la façana principal, es divideix en una sala de consulta per a catorze persones, una biblioteca auxiliar i una sala polivalent que pot acollir fins a cinquanta persones. La part privada disposa de tot el que un arxiu modern requereix: un moll de descàrrega, una sala de recepció de la documentació, una àrea de desinfecció, magatzems, sales de treball, sala de digitalització, sala de reunions i d'activitats pedagògiques, i els dipòsits de documents. Aquests dipòsits tenen una capacitat de 8.592 ml, inclouen sales especials per conservar documentació audiovisual i de gran format, i estan adaptats als paràmetres d'humiditat i temperatura que exigeix cada tipus de document. Recordem que l'ACBE conserva una gran

varietat de fons documentals, tant municipals com de la Generalitat o de l'Estat, així com fons d'associacions, de fundacions, d'empreses, de patrimonis o col·leccions, vinculats tots ells a la comarca del Baix Empordà.

Així mateix, Teresa Solé ens va explicar que l'ACBE està encarant el futur des d'una doble vessant: digitalitzant documentació per difondre-la en línia i preparant el terreny per acollir la documentació electrònica que comença a arribar a l'arxiu.

La visita va finalitzar a la terrassa d'aquest modern edifici, des de la qual, gràcies al bon dia que feia, vam poder gaudir de les magnífiques vistes de la Bisbal i el massís de les Gavarres.

Sebastià Villalón ■

Les magnífiques vistes des de la nova seu de l'ACBE.
Fotografies: Josep Lluís Òdena.

EXERCICI A SECUNDÀRIA

El resultat d'un petit exercici que acostumo a proposar als alumnes de tercer d'ESO -que treguin conclusions sobre el fenomen de les migracions a partir de la reconstrucció i posterior anàlisi de la seva pròpia genealogia- em va fer caure a les mans, el curs passat, la interessantíssima història d'un alumne d'orígens peruans que reproduïm a continuació, escrita per ell mateix. Amb un to gairebé de rondalla, aquesta breu narració condensa la història de molts peruans durant la segona meitat del segle XX i combina migracions, rompedes, lluita per la terra, politització dels «de baix», conflicte local, revolució i història

nacional. Es tracta d'una mostra excel·lent de com la història de la família, la micro-història, la història local, la biografia, l'ego-història, l'estudi de cas... (digueu-ne com vulgueu) serveixen per a la construcció de la història general si estan convenientment contextualitzades; d'una història que fa cert, en definitiva, allò que sovint diem els historiadors: que tots escrivim la història, no només «els grans personatges», i que qualsevol fil serveix per a estirar la història col·lectiva.

Mònica Bosch ■

COMENTARIO A MI ÁRBOL GENEALÓGICO

Mis abuelos vivían en la Sierra del Perú. La Sierra es una de las tres regiones que tiene el Perú. Otra región es la Selva y por último la Costa, adonde emigraron mis abuelos. Tuvieron que ir a la Costa para ganar un poco de dinero y porque decían que allí pagaban el trabajo con dinero, ya que en la Sierra había un clima especial para el trigo, la quinua, el olluco, la oca, el maíz blanco y las patatas, y el trabajo era pagado con dichos productos (existía mucho el trueque, que hasta la actualidad sigue existiendo).

Mis dos abuelos maternos tuvieron esa oportunidad apoyados por su padre porque aún no eran mayores de edad. Pasaron los años, se conocieron, formaron un matrimonio y de dicho matrimonio nacieron diez hijos, entre los cuales, mi madre.

Por otro lado, mi abuela paterna solamente tuvo esa oportunidad de emigrar a la Costa apoyada por sus padres. Más o menos mi abuela tenía la edad de nueve años al llegar de la Sierra. Después de once años, contrajo matrimonio con mi abuelo huanchaquero, Pedro Presbítero, que era de Huanchaco (de la Costa).

El distrito de Huanchaco, adonde llegaron mis abuelos, era un lugar donde había tierras para explotarlas o trabajarlas. Estaba cubierto de muchos árboles llamados espinos. Dichas tierras tenían dueños, como también había terrenos que no tenían

dueño. Los habitantes de Huanchaco, que eran entre sesenta y ochenta, casi la mayoría eran familias que vivían de la pesca porque estaban prácticamente al lado del mar y no daban importancia a las tierras que tenían. Al enterarse de que había gente de la Sierra que quería trabajar en el campo, ellos ofrecieron sus tierras para que las trabajasen. Pero como dichas tierras estaban llenas de espinos, los dos primeros años las daban gratis, las tierras; porque la gente de la Sierra tenía que desempedrar las tierras, cortar los espinos y nivelarlas un poco con técnicas antiguas, con las yuntas de toros que arrastraban un «lampón» (trozo de madera pesada que servía para nivelar el terreno). Los terrenos se podían sembrar con arados de madera. También se usaba la yunta de toros para jalar la carreta de piedras de los campos. Después de esos dos años, como ya estaban limpios los terrenos y servían para un buen cultivo, el dueño de las tierras pasaba a arrendar dicho terreno a quien lo había trabajado, y el pago del arrendamiento era la décima parte de toda la cosecha (9 para el trabajador y 1 para el dueño del terreno). Pero como las tierras eran vírgenes, las tierras producían mucho más de lo que se pensaba. Como el trabajador se sentía contento de la cosecha, como gente buena, iban a darles más a los huanchaqueros de la parte que deberían de pagar. Pasaron tres, cuatro, cinco, seis años, los huanchaqueros se dieron cuenta de que la gente de la Sierra estaba progresando, porque los veían con ganado capri-

no, vacuno, ovino, con cerdos, etc. Entonces los huanchaqueros quisieron la tercera parte (sobre diez) de las ganancias. La gente de la Sierra aceptó pagar. Pasarían dos o tres años, los huanchaqueros se pusieron de acuerdo entre ellos y decidieron cobrar la mitad de la cosecha; por lo que la gente de la Sierra no aceptó. Al no llegar a ningún acuerdo, la gente de la Sierra pidió que se les pagaran las mejoras del terreno (el trabajo que ellos habían hecho para convertir los terrenos en terrenos cultivables). Pero no llegaron a ningún acuerdo. La envidia era tan grande que los huanchaqueros, en la última reunión que tuvieron, no estuvieron de acuerdo. Entonces la decisión de los huanchaqueros fue drástica: querían que los terrenos fueran entregados sin reconocer nada. Así comenzaron las peleas, que más o menos duraron un año. Durante ese año se produjeron quemas de casas, destrucción de sembrados, bloqueos de canales, amenazas con machete, discusiones con escopetas y cada vez eran más fuertes los encuentros, ya que los huanchaqueros venían a sus terrenos para querer recuperarlos.

Hablo exactamente del año 1968 en que nació mi padre. Mis abuelos me cuentan que, estando mi abuela paterna dando a luz a mi padre, escuchaba ruidos de cañones y ella preguntaba qué era lo que pasaba. Allí se enteró de que había un golpe de estado, dado por el general Juan Velasco Alvarado. Al día siguiente dio el mensaje a la nación diciendo que los americanos que estaban explotando tres pozos petroleros en la región norte del Perú tenían veinticuatro horas para abandonar el país, porque con esos pozos deberían de estar enriqueciéndose los peruanos. Dicho general, como sabía que no iban a abandonar el país antes de veinticuatro horas, mandó un avión y fueron obligados a embarcar en dicho avión rumbo a su país. También en el mensaje a la nación, sus palabras fueron claras en decir que LAS TIERRAS SON PARA TODOS AQUELLOS QUE LAS TRABAJAN, y que los terrenos que no eran trabajados pasarían al Estado.

Por otro lado, mi abuelo materno presidió la junta de los trabajadores de la Sierra. En dicha junta buscaron la asesoría de un abogado, con la cual consiguieron redactar un informe, que mi abuelo personalmente hizo llegar directamente a las manos del presidente Juan Velasco Alvarado aprovechando un mitin (discurso dirigido al pueblo) en la ciudad de Lima. Después de un mes, viajó de nuevo la comitiva para saber la respuesta, y allí fue cuando los encargados del Ministerio de Agricultura les contestaron que el gobierno ya estaba al tanto de ese problema y que los mismos ingenieros iban a

tomar cartas en el asunto. Después de otro mes mi abuelo recibió la noticia de que tal día iban a llegar los ingenieros. Ese día llegó en que los ingenieros primeramente empadronaron a toda la gente que no era de Huanchaco, más o menos un número de ciento ochenta a doscientas personas mayores de edad (de dieciocho años), que recibieron de la mano de los ingenieros seis hectáreas por persona. Las demás tierras fueron repartidas a los huanchaqueros que no vivían de la pesca, pero de una a dos hectáreas. Las demás tierras donde no se podía cultivar pasaron a una comunidad que se denominó Comunidad Campesina de Huanchaco, que con el tiempo se encargó de repartir dichas tierras a los hijos de ambas partes que cumplían la mayoría de edad.

En la actualidad los huanchaqueros tienen rencor a la gente de la Sierra y también son tajantes en decir que el mar les pertenece a ellos. Porque allí nacieron los primeros huanchaqueros descendientes de la cultura Mochica.

Hay una cosa que quiero aclarar: lo difícil que fue para mis abuelos paternos, porque mi abuelo fue huanchaquero y mi abuela fue de la Sierra.

De esta manera mis abuelos maternos y paternos obtuvieron los actuales terrenos que tienen ahora. Por este motivo la mayoría de mi familia se dedica a la agricultura y a la crianza de diferentes animales (ganado vacuno, bovino, caprino, etc.).

Quisiera hacer un comentario sobre porqué la mayoría de mis tíos fueron a buscar un futuro mejor emigrando a otro país. El principal motivo fue que las tierras que quedaban para repartir a los hijos de los comuneros fueron negociadas por la Comunidad Campesina de Huanchaco, vendiéndolas a otras personas que tenían dinero a un precio prácticamente regalado. A eso lo llamaban acaparamiento de tierras. De tal manera que la generación de mis tíos ya no podía obtener dichas tierras porque estaban vendidas casi en su totalidad. Hablo de hace doce a quince años. La Comunidad Campesina de Huanchaco dirigida por ocho personas (tesorero, presidente, vicepresidente, secretario y cuatro vocales) comenzó a desaparecer, porque ya no había tierras para negociar.

Miller Villanueva Avalos ■
3r d'ESO. Institut Alexandre
Deulofeu de Figueres

Camperols d'Anta. El 1969, sota el mandat del general Velasco, es va promulgar la Llei de Reforma Agrària. Fotografia: *Archivo del Centro Andino de Educación y Promoción (CADEP).*

Al voltant de la Vall del riu Corb

Hi ha una Catalunya oblidada, la de les comarques centrals del país, que no té icones arquitectòniques de caràcter nacional, ni estructures urbanes modernes, ni és centre d'atenció del lleure de la majoria, però que, per contra, manté un paisatge humanitzat amb extensos camps de cereals, ametllers, oliveres i vinyes, amb camins ancestrals plens de marges i cabanes de pedra seca, i molt altres elements patrimonials d'interès. Per als qui ens agrada la història rural, visitar aquests racons del país i perdre'ns per les seves entortolligades carreteres ens evoca un passat que, com a historiadors, revivim a través dels documents i que voldríem tocar més amb els dits. I, malgrat que la realitat s'imposa, no és menys cert que arribar a algun d'aquests racons del país ens evoca molt millor un passat agrícola que algunes zones rurals més abocades al turisme massiu, com l'Empordà o la Cerdanya, ja han deixat enrere totalment. La vall del riu Corb, a cavall de la Conca de Barberà, la Segarra i l'Urgell, al sud-est de les terres de Lleida i al nord-oest del camp de Tarragona, és una d'aquestes zones gairebé desconegudes de Catalunya que val la pena de conèixer. Us proposem que aquest hivern us hi arribeu –i si pot ser per Nadal millor– per gaudir d'alguns atractius singulars de la zona.

Paisatge agrícola amb Montornès de Segarra al fons. Fotografia: Eva Mitjà.

El nucli de població més important del territori és Santa Coloma de Queralt, vila d'antiga tradició tèxtil, on podem visitar el sòlid castell dels Comtes –actual casa de cultura–, residència dels barons de Queralt durant tota l'Edat Mitjana, una nissaga que va obtenir el títol de comtes de Santa Coloma el 1599. El seu patrimoni va arribar a ser el segon de Catalunya després del dels Cardona i, a partir de finals del segle XVII, es van vincular a l'alta noblesa castellana. De l'antic recinte emmurallat, se'n conserven torres i portals i en destaquen l'església parroquial, d'estil gòtic i una sola nau amb una torre molt

ferma, i la plaça major porxada gòtico-renacentista, digna d'aturar-s'hi a fer un toc; i, molt a prop, el santuari de Santa Maria de Bell-lloc, un bon exemple de transició del romànic al gòtic.

També destaquem el poble de Vallfogona de Riucorb, que conserva restes d'un antic castell pleter i té carrers amb regust medieval que conviden a fer-hi una passejada. Té un balneari de renom fundat el 1901, entorn del qual es va anar formant un barri de xalets per a estiuejants que gaudien de les aigües mineromedicinales i d'un entorn fresc vora el riu Corb. La major part de les cases van ser alçades a partir de 1914 i especialment durant les dècades dels anys vint i trenta. Forma un conjunt amb un aire marcadament noucentista, que testimonia l'arquitectura balnearia del moment i com aquests espais terapèutics i de salut van contribuir a la consolidació de la pràctica social de l'estiueig entre les classes benestants.

El conjunt arquitectònic de Guimerà, el castell de Ciutadilla o els portals medievals de l'antiga vila closa de Sant Martí de Maldà i la seva església barroca són altres elements patrimonials que podem visitar.

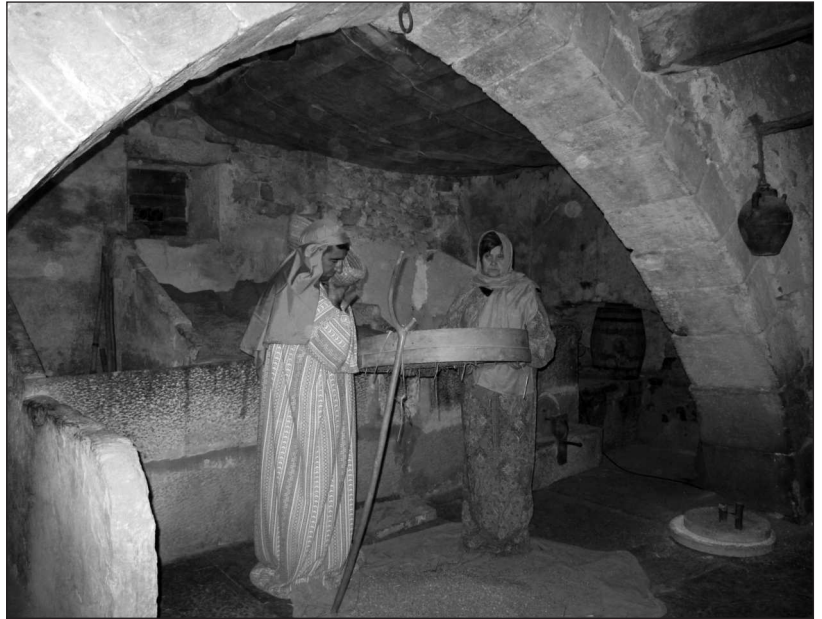
Més al nord tampoc no podem oblidar de fer esment de Verdú, antiga vila fortificada i amb una arrelada tradició ceramista, on hi ha un interessant museu del joguet en procés de reconversió en espai d'art contemporani –veurem si l'aposta arriscada del canvi en aquests temps funciona–, la vila closa del Mas de Bondia, exemple d'un urbanisme que s'ha mantingut inalterable des d'època medieval, i el paisatge que ens ofereixen les petites carreteres que ens porten a Montornès de Segarra, Granyena de Segarra, Vilagrassa, Gramuntell o Montoliu de Segarra.

Al sud no es pot deixar de visitar el monestir cistercenc femení de Vallbona de les Monges, amb una església i un claustre magnífics, farcits d'història i d'espiritualitat, que, juntament amb els més allunyats i coneguts de Poblet i Santes Creus, forma part de la Ruta del Cister.

Per acabar, us recomanem una visita al pessebre vivent de Rocafort de Vallbona, al municipi de Sant Martí de Riucorb (Urgell), una representació amb més de deu anys d'història, en la qual participa gent de totes les edats i on es poden veure més de trenta quadres diferents entre exteriors i interiors. L'ambientació és realment excepcional –no recordo haver vist res semblant fins ara–, i a fe que hi ha una bona colla d'esclafaments d'aquest tipus arreu del país. Hi ha molt de bestiar,

s'entra a l'interior de cases antigues del poble amb elements arquitectònics prou interessants, i durant tot el recorregut, més enllà de les tradicionals escenes bíbliques, hom hi troba múltiples representacions d'oficis artesans, com el boter, el terrisser, el picapedrer, la filadora, el vidrier, la sabonera, el carreter, el fuster, etc. També hi trobem altres quadres de la vida quotidiana, com el mercat, la botiga, el pou d'aigua, l'era, la casa pobra, els passadors d'olives, etc. Al final del recorregut, l'oferiment d'un got de moscatell i unes neules a la vora del foc permeten refer-se del fred ben viu d'aquestes dates. Realment és una visita que val molt la pena, i més encara si qui l'acompanya a descobrir aquests racons perduts de món és la família. Qui més ho agrairà serà la mainada, que, ben segur, aprendrà moltes coses de manera ben senzilla i planera.

David Moré Aguirre ■

Una de les escenes del pessebre vivent de Rocafort de Vallbona amb excel·lent ambientació rural.
Fotografia: Eva Mitjà.

L'etnografia és filla de la racionalitat europea. Potser no n'és la predilecta ni la més bella, però ha resultat útil i feineria en els darrers cent anys. Amb la seva germana gran, l'antropologia, s'ha nodrit de conceptes com progrés, primitivisme, evolució tecnològica o reproducció cultural i, al seu torn, han alimentat i engrandit idees com la irreductible unitat del gènere humà (biològica, però també jurídica) alhora que ha maldat per particularitzar els grups humans en les relacions entre ells i amb el medi amb què interactuen. Amb aquesta dialèctica i alguns problemes que hi són familiars, com els límits i l'escala dels grups, la dinàmica del canvi més enllà d'una mera successió d'etapes estanques etc., tenim servides les dificultats i les paradoxes a què es veuen abocats els museus d'aquest gènere en la seva tasca de creació, salvaguarda i difusió del patrimoni que s'atribueixen com a propi. L'exhibició etnogràfica ens situa com a observadors en un centre que suscita semblances i diferències amb nosaltres mateixos, en un equilibri delicat entre afirmació i qüestionament, essencialisme i relativisme.

El matí de diumenge 28 d'abril, dins els actes programats pel *Recercat 2013*, es va celebrar a Ripoll una taula rodona amb el títol «Els museus i les col·leccions rurals: interpretació del passat per enten-

dre la societat contemporània». El Museu Etnogràfic de Ripoll, successor de l'antic Arxiu-Museu Folkloric, degà d'aquest estil a Catalunya, va ser l'amfitrió de l'acte. En nom seu Roser Vilardell va actuar de moderadora en la taula, on s'havien convocat tres institucions distintes però comparables: el projecte Ecomuseu del Blat (Taradell, Osona), el Museu de la Vida Rural (L'Espluga de Francolí) i l'associació Terra dels Avis (Elna, Rosselló).

Jacint Torrents, de la Universitat de Vic i representant de l'Ecomuseu del Blat, va presentar breument les col·leccions del mas El Colomer que havia aplegat Joan Lleopart, en especial eines agrícoles i guarniments del bestiar. Va explicar que avui dia la tasca de recerca i difusió es complementa amb les activitats sobre el terreny, que van des de la documentació i estudi del sistema quadriennal de rotació de conreus de la plana osonenca (el «trènit») fins a posar de manifest i reivindicar els coneixements i les habilitats fàctiques dels pagesos de la zona.

Albert Carreras, representant del Museu de la Vida Rural, va presentar la història de l'equipament, amb un considerable recorregut i successives ampliacions, lligat a la fundació que porta el nom del seu fundador, Lluís Carulla (abans Fundació Jaume I). Actualment l'objectiu del centre pivota sobre la terna *matèria*,

La vitalitat de les institucions d'etnografia rural

■ patrimoni

Un moment de l'acte celebrat a la sala Tomàs Raguer del Museu Etnogràfic de Ripoll. Fotografia: Jordi Mascarella.

temps i esforç, tres valors intangibles als quals es pretén fer referència amb la col·lecció d'objectes i el particular discurs museogràfic que els emmarca.

En tercer lloc Joan Lluís Mas va presentar l'associació Terra dels Avis, amb l'important matís que «no pretenen ser un museu». Els objectes que ha recollit i preserva aquesta institució no es desvinculen del seu ús.

Han partit de la consciència de decaïment de l'activitat agrària a Elna al llarg dels últims cinquanta anys, on un sindicat d'uns tres-cents hortolans el 1980 ha minvat fins a una xifra entre deu i quinze d'avui; exercici de salvaguarda i valoració, doncs, que es pot veure afavorit pel gir cap al mercat de proximitat dels productes de consum alimentari.

La sessió, doncs, no va tenir només una orientació retrospectiva. Problemes tan actuals com la crisi energètica o l'aprofitament sostenible dels recursos van servir a Jacint Torrents per recordar dues opinions recollides a propòsit dels tractors, símbol de la primera mecanització, al camp: l'inconvenient que facin servir combustible i, encara més significatiu, el malbaratament que no femin (el verb va ser un altre, més orgànic).

En fi, una sessió en què implícitament es va tornar a posar damunt la taula la vella sentència «*Historia magistra vitae*», rearmada i actualitzada pel modern lema «*Think globally, act locally*», que sintonitza bé amb els temps de crisi que ens toca viure.

Jordi Mascarella i Rovira ■

■ llibres

PLUJÀ CANALS, Arnald i MASMARTÍ RECASENS, Sònia

Els dominis de Sant Pere de Rodes al Cap de Creus. Segons un capbreu de la Cellereria (1420-1429)

Girona-Barcelona, Ajuntament del Port de la Selva, Fundació Albert Tomàs, Museu d'Història de Catalunya, 2013, 460 pàgs.

En el número 4 del *Mestall*, el maig de 2000, vam fer la nostra primera ressenya en aquest butlletí, la d'un llibre titulat *El Cap de Creus. 60 itineraris de Portbou a Roses*, d'Arnald Plujà, que fou presentat al monestir de Sant Pere de Rodes. Al llarg d'aquest temps, l'autor –historiador i mestre– ha anat publicant gran nombre de llibres que han contribuït a millorar el coneixement d'aquest territori des de perspectives multidisciplinàries. Enguany, transcorreguts més de tretze anys, el mateix escenari de llavors ha acollit la presentació d'un altre treball del mateix autor, en aquesta ocasió acompanyat en la prosa per la medievalista Sònia Masmartí. Aleshores vam començar la ressenya dient que «el millor historiador és aquell que, trepitjant el territori, coneix de primera mà allò que ha trobat en els documents», paraules que avui i en aquest cas podem recuperar plenament i de manera incontestable ateses les característiques d'aquest nou treball. El president de l'Institut d'Estudis Empordanesos, Pere Gifre Ribas, en la seva presentació esdevinguda el passat 29 de juny, ja va anticipar que el llibre marcaria un abans i un després en estudis d'aquesta mena, de

l'estat de la qüestió dels quals Gifre va donar puntual notícia en el seu parlament.

El capbreu com a escriptura mitjançant la qual els vassalls –propietaris del domini útil de les seves terres– reconeixien tots els drets de senyoria i de rendes deguts per elles al senyor feudal va ser un document habitual en època medieval i moderna, i els historiadors hi han adreçat les seves tafaneres mirades les darreres dècades per l'extraordinari potencial del seu contingut. Les declaracions dels capbreuants són útils fonts d'informació per a estudis toponímics, antroponímics, genealògics, socials i econòmics, tant de la població que declarava com del propi monestir que instava a fer-ho. El capbreu aquí analitzat, conservat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó i datat del segon quart del segle XV, correspon únicament a un dels càrrecs del monestir, el cellerer, al qual, però, li corresponien gran nombre de rendes.

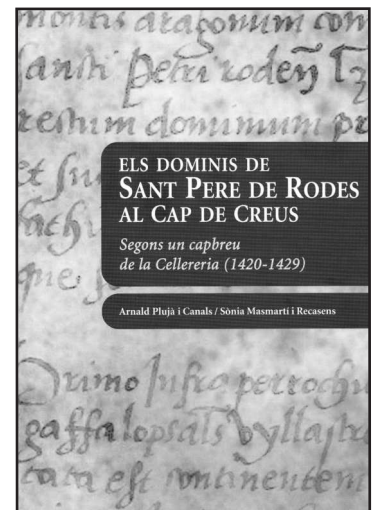
El llibre s'ha estructurat en dues parts. Primer es fa un breu estudi introductori per facilitar la interpretació dels aspectes geogràfics i històrics que hi apareixen; s'hi

inclouen, a vegades, cartografia i llistats diversos que faciliten la lectura; i, al final, s'inclou la transcripció dels continguts del document, la qual cosa posa a l'abast del lector l'immens volum d'informació que conté, per tal de facilitar a d'altres les moltes i noves línies de recerca que s'obren amb aquesta publicació.

El contingut del document que ha donat peu al llibre ens dona una imatge del territori ara fa sis-cents anys, però l'estudi i contextualització que s'hi fa palesen més de trenta anys de coneixement *in situ* del territori per part de Plujà, un període durant el qual de manera permanent i sistemàtica ha estat maldant per casar tot allò que aportava la documentació amb la realitat física del territori que l'envolta en el moment actual. A aquest extraordinari actiu, s'hi han afegit els amplis coneixements d'història medieval de Masmartí, persona que treballa en el monestir en qüestió i que s'entusiasma amb tot allò que permet anar descobrint dia a dia, i des de diversos vessants, l'esplendorós passat d'un dels cenobis més importants de la història de Catalunya. El resultat de l'esforç conjunt abocat en aquest llibre proporciona als municipis de l'àmbit territorial objecte d'estudi un extraordinari coneixement de la seva realitat històrica i geogràfica; i als investigadors en general un vast i acurat exemple de tractament documental i metodològic per encarar una recerca a partir d'un document com aquest. Massa sovint, des d'àmbits científics s'esmercen molts esforços humans i econòmics en recerques excessivament dogmàtiques i teòriques, amb resultats que podrien ser molt més rigorosos i útils si s'aconsegüís de traslladar-los a la realitat física del territori, com han posat de manifest els interessantíssims treballs d'Elvis Mallorquí per al cas de les Gavarres, per exemple. Encimbellar-se en els apriorismes ideològics sense retornar al territori el valor afegit d'una recerca, menystenint la divulgació a nivell ciutadà d'aquest nostre passat, és un greu error en el qual no hauríem de caure. L'anàlisi microhistòrica no és malauradament mediàtica, però sí resulta socialment molt útil. No endebades, no fa apriorismes ni alligona, sinó que tracta la informació i ens mostra una imatge d'un passat molt concret, per tal que, en apropar-nos-hi, puguem conèixer millor el que ens envolta. Així es fa molt més país que d'altres a qui se'ls omple repetidament la boca de fer-ho, i ho proclamen no pas de manera honesta als quatre vents, sinó amb falsia i valent-se del vent que estacionalment els bufa a favor.

En la presentació del llibre, després de la puntual contextualització feta per Pere Gifre, que valorà el rigor científic dels autors i de l'obra, Plujà va parlar de sentiments, i de com aquests el vinculaven al territori i a la seva gent, i de com gaudeix des de fa dècades fent quilòmetres pel Cap de Creus, intentant en tot moment posar nom i cognoms a cada racó a partir dels milers i milers de documents consultats. Per aquest incansable esforç, no pas renyit amb el gaudi, ans al contrari, el resultat és d'un valor extraordinari i singular, fins al punt que a d'altres territoris pot despertar sanes enveges el fet de veure com en el Cap de Creus s'ha assolit un grau de coneixement del passat tan ampli i minuciós. Així, per exemple, és clar que les campanyes d'excavació a l'antic poble de Santa Creu de Rodes posen de manifest elements d'anàlisi que faciliten extraordinàriament l'estudi de la seva existència i desaparició a mitjan segle xv; i el capbreu aquí estudiat permet complementar algunes qüestions. Tanmateix, no és menys cert que, si l'estudi de molts masos i elements patrimonials que apareixen al capbreu no tingués la seva transposició en l'extraordinari coneixement empíric del territori, que ha permès la seva localització, moltes coses restarien només sobre el paper, la qual cosa impossibilitaria que en un moment donat hom pogués apropar-s'hi, veure-ho i sentir-ho. I aquest és el principal actiu d'aquest i d'altres treballs dels autors: posen a l'abast dels responsables polítics i tècnics de les administracions públiques eines per a una millor dinamització patrimonial, natural i cultural del territori; altra cosa és que se sàpiguen aprofitar. Tanmateix, estem convençuts que els autors ens obsequiaran amb noves i suggerents propostes.

David Moré Aguirre ■

■ l'Associació

EN RECORD DE LA MONTSE HOSTA

El mes de gener passat va morir l'arxivera Montserrat Hosta, pocs mesos després d'haver-li diagnosticat una fatal malaltia contra la qual no hi va haver remei possible. Tot just tenia 59 anys, i una vida plena d'il·lusions i projectes. La seva mort va ser una forta sotragada per als familiars, amics i companys de treball. Una pèrdua molt sentida en tot l'àmbit cultural gironí.

Montserrat Hosta i Rebés era llicenciada en Història per la Universitat Autònoma de Barcelona, formà part d'aquelles primeres fomades d'historiadors gironins que tingueren per bressol el Col·legi Universitari de Girona, en uns anys en què el franquisme tocava a la seva fi i s'obria un futur ple d'esperances en els canvis polítics i socials que s'albiraven en l'horitzó. Uns anys abans, quan estudiava el COU a l'Institut de Girona, havia tingut de professor Josep Pallach, polític que va influir de manera decisiva en les seves conviccions, com ella mateixa reconeixia en un article publicat a la *Revista de Girona* sobre la figura del pedagog.

L'any 1989 va començar a treballar a l'Arxiu Històric de Girona, després d'haver-ho fet durant uns anys als Serveis Territorials de Girona del Departament de Cultura de la Generalitat. Interessada per la història més recent (República, Guerra Civil, exili, transició democràtica) va treballar sobretot en la catalogació dels fons més contemporanis de l'Arxiu, dels quals fou una gran coneixedora i especialista, sobretot el del Govern Civil, que divulgà en diferents articles i conferències. L'any 2003 va assumir la direcció de l'Arxiu en substitució de Josep Matas.

Per als qui vàrem tenir la sort de conèixer-la, de compartir amb ella el treball

quotidià, va ser una excel·lent companya, una treballadora incansable, responsable i autoexigent, amb una vocació de servei als altres que s'encomanava a tothom. Una persona amb capacitat de comandament, activa i resolutiva, però alhora gens donada al lluitament personal. Preocupada pel bé públic, era molt conscient de la contribució que des dels arxius es podia fer per a aconseguir una administració pública més eficient, transparent i pròxima als ciutadans.

Durant els anys que va dirigir l'Arxiu, a part de vetllar diligentment per tots els aspectes del patrimoni documental de l'àmbit territorial que li corresponia, va continuar el treball de divulgar portes enfora la feina de l'Arxiu i els seus fons documentals, ja fos amb sortides culturals a algun indret interessant de les nostres contrades, ja fos a través de conferències, curssets, jornades o bé exposicions, activitats totes elles de ressò molt remarcable. De la mateixa manera, va mantenir les bones relacions establertes amb entitats culturals, com el GREDEG, Lligams o la mateixa Associació d'Història Rural, que sempre han tingut en l'Arxiu Històric de Girona un lloc d'acollida i aixopluc.

Cal destacar també el treball i la il·lusió que diposà en el projecte de recuperació de fragments de documents hebreus localitzats en llibres notariais, un projecte que situa l'Arxiu Històric de Girona molt més enllà de les nostres fronteres, un referent a nivell internacional, o bé també el treball i les esperances que posà en la redacció del projecte del futur Arxiu que un dia o altre s'haurà de construir a la zona de Fontajau.

La seva preparació, experiència i alt grau de professionalitat la van convertir en

Fotografia: Arxiu Històric de Girona

una bona gestora per a l'Arxiu, igual que ho hagués estat, ben segur, per a qualsevol altre càrrec de responsabilitat per al qual hagués estat requerida, tant dins de l'administració com fora d'ella.

La relació amb l'Associació d'Història Rural fou excel·lent, tothora disposada a donar el seu suport i a col·laborar en el que fes falta. Sempre que podia s'apuntava a les sortides organitzades per l'Associació, ja fos per a visitar els cortals de Castelló d'Empúries, passejar per les antigues sagres dels pobles del Rosselló o per a enfilarse al cim del castell de Montsoriu, tal i com es reflecteix en les fotografies que d'aquestes sortides conservem a l'Arxiu.

Per als qui vàrem tenir la sort de conèixer-la, el goig de compartir amb ella el treball de cada dia durant anys, la seva absència, a hores d'ara, encara ens costa de creure i entendre. La tenim i la tindrem sempre en el record. Al costat d'aquest record, el millor homenatge que li podem fer és continuar amb il·lusió la seva tasca, el seu exemple, la seva vocació de servei als altres.

Santi Soler i Simon ■

■ agenda

■ BEQUES I PREMIS

Beca de recerca Ciutat de Figueres 2013

L'Ajuntament de Figueres convoca la catorzena edició de la beca de recerca Ciutat de Figueres. De caràcter anual, té com a objectiu el foment de la recerca en els camps social i científic en l'àmbit de la ciutat de Figueres.

La beca està dotada amb 7.500 euros, import que es farà efectiu en tres lliuraments. Els/les aspirants poden presentar els seus projectes a l'Oficina Municipal d'Atenció al Ciutadà fins al dia 8 de novembre de 2013.

Per a més informació, Arxiu Municipal de Figueres, 972 51 49 89 - arxiu@figueres.org

Beca Ernest Lluch de Ciències Socials i Humanes 2013.

Projectes inèdits sobre història, geografia, literatura, dret, filologia, art, economia o ciències socials en l'àmbit territorial de la Garrotxa. Dotació: 4.500 euros. Termini de presentació: 30 de setembre 2013. Secretaria de la Beca: Arxiu Comarcal de la Garrotxa, plaça del Puig del Roser, 1, Olot 17800.

LV Premi lluro de monografia històrica sobre Mataró o la comarca del Maresme.

Atorgat per la Fundació lluro. Dotació 4.500 euros. Termini de presentació: 13 de setembre de 2013. Més informació: Biblioteca Popular de Mataró. Tel. 937 908 474. premilluro@fundacioilluro.cat.

mestall associació d'història rural

Redacció:
Josep Colls, Rosa Congost, Lúdia Donat, Gabriel Jover, David Moré
Assessor lingüístic: Daniel Ferrer
Maquetació: Anna Cabañas

Per a informació i inscripcions:

Associació d'Història Rural

Pl. de Sant Josep, 1
Arxiu Històric de Girona
17004 GIRONA
Tel. 972 22 55 00

www.ddgi.cat/historiarural/

Podem enviar-nos textos o suggeriments a: mestall@ddgi.cat
Periodicitat: semestral.

Impressió: Palahí Arts Gràfiques

Dipòsit legal: GI-731-1999